

УДК 904:911.37(477.8:282) “04/06”

НОВІ ПАМ’ЯТКИ ПРАЗЬКОЇ КУЛЬТУРИ НА ДНІСТРІ І НІЧЛАВІ (за матеріалами обстежень 2012 року)

Андрій ФИЛИПЧУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000
e-mail: archandrij@ukr.net*

Публікуються матеріали празької культури, віднайдені в результаті обстеження узбережжя правого берега р. Дністер у Тисменицькому районі Івано-Франківської області, а також вздовж берегів р. Нічлава та р. Циганка (притока першої) в околицях сіл Кривче і Бабинці Борщівського району Тернопільської області у 2012 р.

Ключові слова: селище, празька культура, Єзупіль, Ганнусівка, Побережжя, Кривче, Бабинці, Дністер, Нічлава, Циганка.

Протягом осінніх місяців 2012 р. археологічна експедиція, організована Інститутом археології і кафедрою археології та спеціальних галузей історичної науки Львівського національного університету імені Івана Франка, проводила обстеження археологічних пам’яток на Дністрі і його лівих притоках – Нічлаві й Циганці (доплив першої). Дослідження проходило у два етапи. Протягом першого планувалося вивчити правий берег р. Дністер у Тисменицькому районі Івано-Франківської області, протягом другого – обстежити нижню течію р. Нічлави і р. Циганки у Борщівському районі Тернопільської області*.

В результаті спільної експедиції було відкрито і обстежено 60 археологічних пам’яток. На 11 поселеннях вдалося виявити матеріали, які попередньо можна віднести до празької культури. Окремі комплекси празького типу представлені тут доволі нечисленними, інколи маловиразними

*Роботи проводилися під керівництвом аспіранта кафедри археології та спеціальних галузей історичної науки ЛНУ імені І. Франка А. Филипчука (перший етап експедиції) та наукового співробітника Інституту археології цього ж вузу Б. Завітія (другий етап експедиції). Виявлені матеріали празької культури з обстежень р. Нічлава опрацював Б. Завітій (в рамках написання наукового звіту). Висловлюємо йому щиро подяку за дозвіл їхнього публікування.

При нумерації відкритих поселень у Тисменицькому районі Івано-Франківської області враховано матеріали місцевого Державного реєстру пам’яток археології [Паньків, Томенчук, Любінець, Вуяно, 2001]. Нумерація виявлених поселень у Борщівському районі Тернопільської області подана умовно (Б. Завітієм).

фрагментами ліпної кераміки. Глибші судження про їхню культурно-хронологічну інтерпретацію, на нашу думку, можна буде здійснити в процесі розвідкових робіт на відкритих пам'ятках. Нижче подаємо опис археологічних пам'яток та наводимо характеристику віднайденого рухомого матеріалу празької культури.

Єзупіль I (Тисменицький район Івано-Франківської області). Поселення розташоване на північній околиці смт. Єзупіль. Воно знаходиться за 0,70 км на південний схід від поселення Козина VI (у напрямку до смт. Єзупіль), за 1,20 км від крайньої північно-західної забудови смт. Єзупіль та за 0,62–0,63 км від мосту, через котрий пролягає залізничний переїзд по Дністрі. Селище займає незначні схили високого корінного берега вказаної ріки, котрі ледь нахилені у південно-західну сторону. В плані пам'ятка має дещо овалоподібну форму, видовжену по осі північний захід – південний схід. Максимальна довжина селища сягає близько 320–330 м, при ширині близько 50–60 м. На захід, південний захід та південь від поселення природні межі відсутні. Натомість, північно-східна й східна межі пам'ятки визначаються краєм високого корінного берега Дністра.

Окрім матеріалів празької культури, на поверхні селища віднайдено артефакти бронзової доби, ранньозалізного віку та черняхівської культури. Ранньослов'янські комплекси представлені фрагментами боковин ліпної кераміки. Вони характеризуються суглинковою текстурою керамічного тіста, із домішками шамоту. Випал доволі слабкий; а самі фрагменти крихкі.

Єзупіль V. Поселення розташоване на північно-східній околиці смт. Єзупіль. Його північно-західний край локалізований за 240–250 м на південний схід від поселення Єзупіль IV та за 680 м від вищезгаданого мосту із залізничним переїздом. Селище знаходиться, як правило, на невеликих північно-західних, північно-східних, східних, південно-східних та південних схилах високих корінних берегів, сформованих при впаданні Бистриці у Дністер. У плані пам'ятка має дещо аморфну форму. Максимальна довжина селища від крайньої північно-західної до крайньої південно-східної точки становить 570–580 м, при ширині у його північно-західній частині 75–80 м, а в центральній (південно-східній) частині – навіть 200 м. По осі південний захід – південний схід селище простягається на 375 м. Тут підйомний матеріал поширювався на ширину 40 м. З північного сходу, сходу, південного сходу та півдня межі поселення визначаються природними перешкодами – схилами високих корінних берегів Дністра та Бистриці. Із заходу природні межі відсутні. Тут контури селища визначені лише за поширенням культурного шару. Варто вказати, що до північно-західної частини пам'ятки примикає великий яр, по якому зараз прокладена залізнична колія.

Окрім матеріалів празької культури, на поверхні селища віднайдено численні фрагменти глиняної вимазки та рештки керамічних посудин ранньоримського часу і черняхівських старожитностей. Празькі матеріали репрезентовані фрагментами вінець, верхніх частин, боковин та донець ліпних посудин. Текстура керамічного тіста суглинкова, із домішками шамоту. Випал доволі слабкий, а сам матеріал – крихкий. Один з фрагментів верхньої частини посудини прикрашений наліпним валиком з насічками.

Побережжя VIII (Тисменицький район Івано-Франківської області). Пам'ятка розташована на далеких південно-східних околицях с. Побережжя. Вона знаходиться за 750 м на південний схід від південно-східного краю забудови с. Побережжя, безпосередньо на південь від місцевої давньої стариці Дністра, а також за 620–630 м на схід від поселення Ганнусівка XI. Селище займає підвищення у давній заплаві ріки, котре “виходить” із його високих корінних берегів. Для цього підвищення характерні північні, північно-західні, північно-східні, східні й південно-східні схили. В плані пам'ятка має дещо аморфну форму, проте доволі добре вписується в конфігурацію ландшафту. Максимальна довжина селища по лінії захід–схід сягає близько 275 м, по лінії південь – північний схід – 300 м, при ширині 60–100 м. Природні межі пам'ятки є наступними: із північного заходу, півночі та сходу (частково південного сходу) до неї примикають давня заплава і частина місцевої стариці Дністра; із півдня природні межі відсутні. Далі на південь поширюється стрімке підвищення, котре виходить на плато високих берегів вказаної водної артерії.

Окрім празьких, на поверхні селища віднайдено фрагменти глиняної вимазки, а також керамічні матеріали епохи пізньої бронзи, ранньозалізного віку, черняхівської культури та пізнього середньовіччя/нового часу. Ранньослов'янський комплекс складається із фрагментів боковин ліпних посудин. Текстура керамічного тіста суглинкова, із домішками шамоту. Випал слабкий. Матеріал – крихкий.

Побережжя IX. Пам'ятка розташована на далеких південно-східних околицях с. Побережжя. Вона знаходиться за 850 м на південний схід від поселення Побережжя VIII. Селище займає підвищення (можливо своєрідну терасу?) над давньою заплавою Дністра, із невеличкою північно-західною експозицією. В плані пам'ятка має форму видовженого овалу (по лінії південний захід–північний схід). Максимальна довжина селища по цій лінії сягає близько 250 м, а максимальна ширина – 50 м. Природні межі із південного заходу, півдня, південного сходу та сходу відсутні. Лише із північного сходу до поселення примикає колишня заплава Дністра.

На поверхні селища, окрім ранньослов'янських, виявлено артефакти трипільської культури, пізньої бронзи, ранньозалізного віку та черняхівської культури. Празький комплекс виявився зовсім нечисленим. Це лише один

фрагмент боковини ліпної посудини. Він має суглинкову текстуру тіста; присутні домішки шамоту. Випал дуже слабкий, нередукований.

Побережжя XI. Пам'ятка розташована на південно-східних околицях с. Побережжя. Вона знаходиться за 260 м на північний схід від поселення Побережжя X. Селище займає підвищення (можливо террасу?) над давньою заплавою Дністра, із ледь помітною західною експозицією. В плані пам'ятка має форму видовженого овалу, орієнтованого по осі південний захід–північний схід. Максимальна довжина селища по цій лінії сягає близько 180 м, а ширина – 75 м. Природною межею поселення із заходу слугує давня заплава. Із півночі, півдня та сходу природні межі відсутні: тут простягається вищезгадана тераса (?).

На поверхні селища віднайдено артефакти ранньозалізного віку, празької культури та пізнього середньовіччя. Як і в попередньому випадку, ранньослов'янські матеріали тут виявилися доволі бідними. Це – фрагмент боковини ліпної посудини празької культури. Текстура керамічного тіста суглинкова, із домішками шамоту. Випал доволі слабкий, не редукований.

Ганнусівка III (Тисменицький район Івано-Франківської області). Пам'ятка розташована на північно-західних околицях с. Ганнусівка, за 50 м від місцевої ґрунтової дороги, поблизу найближчої забудови вказаного населеного пункту. Селище займає незначну улоговину та давній високий корінний берег Дністра із південними, східними (переважно) та північними схилами. В плані пам'ятка має дещо неправильну аморфну форму. Максимальна її довжина у північній частині, по лінії захід–схід, становить 175 м, по лінії північний захід–південний схід 320 м, а середня ширина у південній частині – близько 100 м. З півночі до селища примикає стрімке підвищення, зі сходу – давня заплава Дністра. Натомість, з заходу та півдня природні межі відсутні.

На поверхні селища відшукано керамічні рештки, які можна віднести до трипільської культури, ранньозалізного віку, черняхівської, празької, райковецької культур, а також епохи пізнього середньовіччя. Празькі матеріали репрезентовані фрагментами боковин ліпних посудин, виготовлених із суглинкової маси, з домішками шамоту. Випал кераміки доволі слабкий, не редукований.

Ганнусівка XI. Пам'ятка розташована на північно-східній околиці с. Ганнусівка. Вона знаходиться за 500 м на південь від найближчої північно-східної та за 1,0 км на схід від найближчої східної забудови вказаного населеного пункту. Селище займає невеликі північні схили, що спускаються з високого корінного берега Дністра. В плані має овалоподібну форму, доволі добре вписується в конфігурацію ландшафту. Максимальна довжина поселення по лінії захід–схід сягає близько 150 м, при максимальній ширині – 100 м. З півдня до пам'ятки примикають давні високі береги; із півночі – продовження

схилів, котрі плавно переходять у давню заплаву ріки. Із заходу та сходу природні межі відсутні.

На поверхні селища відшукано керамічні рештки, котрі можна віднести до ранньозалізного віку, празької культури та пізнього середньовіччя. Ранньослов'янський комплекс складається із фрагмента боковини ліпної посудини з суглинковою текстурою керамічного тіста. Присутні домішки шамоту. Випал слабкий; фрагмент доволі крихкий. Його зараховано до празької культури.

Кривче IV (Боршівський район Тернопільської області). Поселення розташоване на південно-західній околиці с. Кривче. Його південний край знаходиться приблизно за 130 м на північ від поселень Кривче II та III. Селище локалізується на підвищенні, сформованому двома глибокими ярами, на дні яких протікають невеличкі струмочки, що впадають у р. Циганку, доплив р. Нічлави. Пам'ятка займає південні і південно-східні схили. В плані має сегментоподібну форму, дещо видовжену по осі південний захід–північний схід і доволі добре вписується у конфігурацію ландшафту. Максимальна довжина селища по цій лінії складає 310 м, при максимальній ширині 120–140 м. Природні межі із півночі та заходу відсутні. Натомість, із півдня та сходу до поселення примикають глибокі долини місцевих ярів.

На поверхні пам'ятки віднайдено рештки керамічних посудин ранньозалізного віку, пізньоримського періоду та празької культури. Останні зовсім нечисленні. Вони представлені фрагментом вінець ліпного виробу. Текстура керамічного тіста суглинкова, присутні домішки шамоту. Випал фрагменту слабкий. Тут же зустрічалися й фрагменти боковин ліпних посудин, які попередньо віднесені до стику черняхівської і празької культур. Текстура їхнього керамічного тіста суглинкова, присутні домішки шамоту і дрібного піску. Випал фрагментів доволі хороший.

Кривче XX. Пам'ятка розташована на південно-східній околиці с. Кривче, за 120 м на південь від селища Кривче XIX. Поселення знаходиться на лівому високому корінному березі р. Циганка, який у цьому місці являє собою великий мисоподібний виступ із північними й північно-східними схилами у східній частині поселення. У плані пам'ятка має видовжену овалоподібну форму, витягнуту із північного заходу на південний схід. Максимальна її протяжність по цій осі становить 350 м, при максимальній ширині 120 м. Межі поселення визначено лише на основі поширення рухомого матеріалу, поза як природні перешкоди відсутні.

Окрім празьких, на поверхні селища віднайдено керамічні матеріали трипільської, гава-голіградської, райковецької культур та епохи пізнього середньовіччя/нового часу. Ранньослов'янський комплекс складається із фрагмента вінець та боковини ліпних посудин. Текстура керамічного тіста

92 ISSN 2078–6093. Археологічні дослідження Львівського університету. 2013. Випуск 17
суглинкова, із домішками шамоту. Випал доволі слабкий, а сам матеріал – крихкий.

Бабинці VIII (Борщівський район Тернопільської області). Поселення розташоване в південній частині с. Бабинці. Його західний край знаходиться за 40–50 м на схід від місцевої житлової забудови. Селище займає південні схили, що сходять високого корінного берега Нічлави. В плані має неправильну, дещо видовжену форму; добре вписується у конфігурацію ландшафту. Максимальна довжина селища по лінії захід – північний схід сягає близько 150 м, а максимальна ширина 80 м. Північна межа селища визначається краєм високого корінного берега ріки, а південна – початком її заплави. Натомість, із заходу та сходу природні межі відсутні.

На поверхні поселення окрім празьких, віднайдено матеріали черняхівської культури та періоду пізнього середньовіччя/нового часу. До празького комплексу віднесено фрагменти боковин ліпних посудин з суглинковою текстурою керамічного тіста. Присутні домішки шамоту. Випал слабкий; матеріал доволі крихкий.

Бабинці IX. Пам'ятка розташована між сс. Бабинці та Пилипче. Вона знаходиться за 700 м на південний схід від с. Бабинці (у напрямку до с. Пилипче). Селище займає незначні, переважно східні схили – продовження високого корінного берега Нічлави. В плані має овалоподібну форму і доволі добре вписується в конфігурацію ландшафту. Максимальна його довжина сягає 240 м, при ширині близько 150 м. На північ, захід та південь від селища природні межі відсутні. Натомість, південно-східна межа пам'ятки визначається краєм сучасного берега вказаної водної артерії.

Окрім ранньослов'янських, на поверхні пам'ятки віднайдено фрагменти керамічних посудин черняхівської та райковецької культур. Празький комплекс складається із фрагментів боковин ліпних посудин з суглинковою текстурою керамічного тіста. Присутні домішки шамоту. Випал слабкий; матеріал доволі крихкий.

Коротко підсумовуючи результати спільної експедиції, відзначимо наступне. Насамперед, обстеження археологічних пам'яток на Дністрі, Нічлаві і Циганці суттєво поповнили джерельну базу регіону. Виявлений підйомний матеріал, правда, не завжди давав можливості до однозначної його культурно-хронологічної інтерпретації. Переважно це стосується тих випадків, коли він репрезентований нечисленними і маловиразними фрагментами ліпних горщиків. В подальшому, завдяки проведенню розвідкових робіт на відкритих нами селищах, можна буде уточнити, скорегувати та доповнювати раніше висловлені судження.

Заслугове уваги топографія виявлених поселень празької культури. Празькі пам'ятки на Дністрі тяжіють до давніх (корінних) його високих берегів,

або пологих схилів, що є своєрідним продовженням перших. Аналогічна ситуація спостерігається довкола поселень пражської культури на Нічлаві й Циганці. Скоріш за все, що ця закономірність топографії пражських селищ є не стільки наслідком характеру робіт (обстеження), скільки продиктована тогочасними чинниками: історичною геологією вказаних рік, структурою господарства ранньослов'янського населення, тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Паньків М., Томенчук Б., Любінець В., Вуянко М.* Державний реєстр пам'яток археології Івано-Франківської області // Вісник № 35 (офіційне видання Івано-Франківської обласної ради та Івано-Франківської обласної державної адміністрації). – Івано-Франківськ, 2001. – 179 с.

Стаття: надійшла до редакції 15.09.2013
прийнята до друку 10.12.2013

**NEW ARCHAEOLOGICAL SIGHTS OF PRAGUE CULTURE
ON THE DNISTER AND THE NICHLAVA
(from materials of surveys of 2012)**

Andriy FYLYPCHUK

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine,
archandrij@ukr.net*

The materials of Prague culture are published in this article which were discovered during the archaeological surveys of 2012 of right bank's coast of the Dnister (Tysmenytsia district, Ivano-Frankivsk region), and along the coasts of the Nichlava and the Tsyhanka (tributary of the Nichlava) in the vicinities of Kryvche and Babintsy villages (Borshchiv district, Ternopil region).

Key words: settlement, Prague culture, Yezupil, Hannusivka, Poberezhzhia, Kryvche, Babyntsi, Dnister, Nichlava, Tsyhanka.

**НОВЫЕ ПАМЯТНИКИ ПРАЖСКОЙ КУЛЬТУРЫ НА ДНЕСТРЕ И НИЧЛАВЕ
(по материалам обследований 2012 года)**

Андрей ФЫЛЫПЧУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
archandrij@ukr.net*

Публикуются материалы пражской культуры, найденные в результате обследования побережья правого берега р. Днестр в Тисменицком р-не Ивано-Франковской обл., а также вдоль берегов р. Ничлава и р. Цыганка (приток первой) в окрестностях сс. Кривче и Бабынцы Борщевского р-на Тернопольской обл. в 2012 г.

Ключевые слова: поселение, пражская культура, Езуполь, Ганнусовка, Побережье, Кривче, Бабынцы, Днестр, Ничлава, Цыганка.